

Семеніхін Ігор Вікторович,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри теорії і філософії права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: grsemenhin@gmail.com
ORCID 0000-0002-8850-5075

doi: 10.21564/2414–990X.155.242031
УДК 342:340.12(477)

КАРТЕЗІАНСТВО, АРГУМЕНТАЦІЯ, ЦІННОСТІ У КОНТЕКСТІ «НОВОЇ РИТОРИКИ» ХАЇМА ПЕРЕЛЬМАНА

Досліджено методологічні основи загальнофілософських і теоретико-правових поглядів Хаїма Перельмана, соціокультурний контекст, інтелектуальне середовище, у якому відбувалося його становлення як вченого, формувалася та еволюціонувала індивідуально-авторська картина світу. Висвітлено ключові моменти його концепції раціонального дискурсу («неориторики»), поява якої стала важливою віхою на шляху формування сучасної теорії юридичної аргументації, підходів до праворозуміння. Проаналізовано оригінальний підхід Хаїма Перельмана до соціального пізнання, раціональності, розуміння ролі і значення цінностей та ціннісних суджень у теоретичних і практичних міркуваннях, в аргументації.

Ключові слова: аргументація; картезіанство; раціональність; цінності; переконання; нова риторика.

Семенихин И. В., кандидат юридических наук, ассистент кафедры теории и философии права, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков. e-mail: grsemenhin@gmail.com ; ORCID 0000-0001-9692-9276

Картезианство, аргументация, ценности в контексте «новой риторики» Хаима Перельмана

В статье исследуются методологические основания общеправовых и теоретико-правовых взглядов Хаима Перельмана, социокультурный контекст, интеллектуальная среда, в который происходило его становление как ученого, формировалась и эволюционировала индивидуально-авторская картина мира. Освещены ключевые моменты его концепции рационального дискурса («неориторики»), появление которой стало важным этапом на пути к формированию современной теории юридической аргументации, походов к правопониманию. Проанализирован оригинальный подход Хаима Перельмана к социальному познанию, рациональности, пониманию роли и значения ценностей и ценностных суждений в теоретических и практических рассуждениях, в аргументации.

Ключевые слова: аргументация; картезианство; рациональность; ценности; убеждение; новая риторика.

Постановка проблеми. У межах різних соціальних практик на рівні політичного, побутового, наукового та інших дискурсів формуються й постійно еволюціонують різні види аргументації, які є невід'ємною й важливою частиною суспільного життя, ваговою складовою соціальної активності будь-якої людини. На певному історичному етапі розвитку людства разом із появою права як самостійного інституційного регулятора неминуче виникають специфічні аргументативні практики, на рівні окремих видів юридичної діяльності складаються – спочатку спонтанно, стихійно (без належного концептуального осмислення) – прийоми, правила, техніки юридичної аргументації. Як слушно зазначає П. Рабінович, практична юриспруденція нерозривно пов'язана з процесом аргументування та його результатом – аргументованістю правових актів [1, с. 8]. Поступово у певних правопорядках формуються самобутні традиції аргументації, наприклад, своєрідні підходи (як складова юридичної техніки) до обґрунтування правозастосовних рішень. Особливості аргументативних практик із відповідними методами і способами обґрунтування обумовлюються легальними та екстралегальними чинниками.

Юридична аргументація у практичному значенні як певна інтелектуальна і комунікативна за своєю суттю діяльність (у сенсі ключових підходів до аргументації, існуючих традицій аргументування) соціально детермінована, контекстуальна – її параметри, структура значною мірою визначаються рівнем розвитку правового життя соціуму та загальним культурно-історичним контекстом. Зміни у науковій картині світу, філософсько-методологічних підходах до його пояснення і осмислення, зміни у позитивному праві (наприклад, прийняття нових процесуальних, матеріальних правових норм), трансформація світоглядних, культурних домінант соціуму, правових цінностей та ін. так чи інакше позначаються, наприклад, на визначенні критеріїв релевантності, істинності, коректності аргументів, доводів, які використовуються в аргументації.

Попри існуюче різноманіття моделей (типів), динаміку якісних і структурних характеристик, аргументування як таке іманентно властиве [незалежно від особливостей правових систем чи видів юридичної діяльності] процесу творення, застосування, тлумачення правових норм, має важливе значення при формуванні та відстоюванні правових позицій та ін. Не тільки юридичну практику, буття – здійснення й відтворення – самого права як соціального інституту, ціннісно-нормативної системи можна описати за допомогою таких категорій, як дискурс, комунікація, діалог (полілог), що так чи інакше передбачає пошук, відбір, прийняття/спростування аргументів. Право не є цілком самодостатнім явищем, статичним утворенням, по відношенню до якого людина постає як сторонній спостерігач, пасивний виконавець правових вимог. Воно формується, відтворюється, розвивається у межах певних аргументативних практик, де визначається зміст, співвідношення та специфіка взаємодії юридичних понять, правових цінностей, правових інститутів. Відомий завдяки своїм фундаментальним розвідкам у сфері онтології права філософ права С. І. Максимов (S. I. Maksimov) слушно зазначає, що право являє собою не поняття, яке

потрібно прояснити, розтлумачити, а оповідально структурований соціальний процес, у якому учасники юридичної практики артикулюють свої інтерпретації певних аспектів правової реальності [2, с. 46]. Додамо: інтерпретуючи, аргументують свою позицію і, як правило, намагаються переконати інших учасників правової ситуації у її правильності.

Право має широку сферу дії, яка охоплює більшість людських відносин та іноді досягає найдрібніших деталей. Тому важливо, щоб вимоги права не були свавільними й необґрунтованими. Для забезпечення поваги до права воно має забезпечувати справедливе й розумне регулювання відносин. Юридична аргументація має сприяти цій загальній меті, про який би вид юридичної діяльності не йшлося – консультування клієнта з юридичних питань, пояснення нотаріусом прав і обов'язків сторін при нотаріальному посвідченні договору, виступ адвоката в суді, обґрунтування судового рішення тощо [3, с. 451–452]. Саме тому у більшості сучасних країн запроваджені законодавчі вимоги щодо необхідності обґрунтування судових та інших юридично значущих рішень. Так, відповідно до вимог ст. 263 Цивільного процесуального кодексу України судові рішення повинно ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим [4]. Стаття 370 Кримінального процесуального кодексу України визначає, що судові рішення повинно бути законним, обґрунтованим і вмотивованим [5]. Коли суб'єкти законодавчої ініціативи вносять до парламенту проекти законодавчих актів, від них очікується, а у багатьох правопорядках вимагається, щоб їх ініціатива була належним чином обґрунтована. Так, в Україні відповідно до Регламенту Верховної Ради України законопроект, проект іншого акта вноситься на реєстрацію разом з пояснювальною запискою, яка має містити обґрунтування необхідності прийняття законопроекту, цілей, завдань і основних його положень та місця в системі законодавства [6].

Якщо важливість аргументації у сфері права не викликає сумнівів, то питання про те *як аргументувати*, які прийоми, методи, засоби, стратегії аргументації, види аргументів (або конкретні аргументи) використовувати у процесі обговорення і прийняття тих чи інших юридично значущих рішень, вирішення певних категорій юридичних справ, при інтерпретації правових текстів вирішуються по-різному і є предметом жвавих дискусій. Правила, методи, техніки юридичного аргументування не є вічними й незмінними, їх можна та за певних умов необхідно змінювати – цілеспрямовано та організовано. Пошук, відбір та впровадження у певні види юридичної діяльності найбільш оптимальних з них має відбуватися з урахуванням різних факторів, наприклад, прийнятих у суспільстві загальних цілей індивідуального та нормативного правового регулювання тих чи інших відносин, рівня правової культури соціуму, його домінуючих потреб, інтересів, цінностей та ін.

Тривалий час у теоретичній та практичній юриспруденції аргументація розглядалась як така, що спирається суто на формальну логіку, силогістику, де прийнятність міркувань щодо, наприклад, законності/незаконності, правомірності/неправомірності юридичних актів, дій, рішень суб'єктів ґрунтується на

демонстрації їхньої формальної правильності, тобто суворій відповідності правилам умовиводів, побудованих на дедукції. За такого підходу критерієм прийнятності, доладності (англ. – soundness) аргументації є її формальна логічна правильність, валідність (англ. – formal validity). Вирішення юридичного казусу з точки зору аргументації є дедуктивним умовиводом, що з логічною необхідністю випливає із більшого (загальні норми права, закріплені в офіційних джерелах права) та меншого (обставини справи) засновків. У такій простій формі аргументації *modus ponens* презюмується істинність засновків, вихідних тверджень, які дозволяють сформулювати істинні висновки – якщо засновок істинний, то і висновок істинний.

Отриманий за допомогою такої логічної процедури висновок (правозастосовне рішення) у системі координат механічної юриспруденції, як її визначив Роско Паунд (R. Pound)¹, фактично завжди вважається раціональним та прийнятним, юридично правильним. У такій юриспруденції роль суду зводилась до пасивного, механічного застосування приписів – виведення рішення із законодавства простим дедуктивним шляхом. Аргументація, побудована виключно на правилах формальної логіки, насправді накладає на право відбиток догматизму, який несумісний із складним характером реальної дійсності і гнучкістю життя, з динамізмом самого права. Як свідчить практика, воно дає безліч прикладів порушення логічних правил, отриманих дедуктивним шляхом. Дедуктивна модель не враховує наявності колізій між нормами, можливості формулювання правозастосовних рішень всупереч дослівному тексту норм, зокрема у разі їх застарілості, невідповідності правовим цінностям тощо [9, с. 272]. Ауліс Аарніо (Aulis Aarnio) справедливо вказує на те, що у деяких випадках фінальний результат юридичного обґрунтування, що базується на такій моделі, є неприйнятним, хоча і відповідає вимогам формальної логіки, раціональності, юридичної (у процесуальному аспекті) правильності – тобто ґрунтується на обов'язкових джерелах права (англ. – «obligatory source material, i.e. sources of law»). Неприйнятність такого результату може бути пов'язана із його невідповідністю певним аксіологічним критеріям [10, с. 104].

Тому актуальним і практично значущим є звернення до інших підходів до юридичної аргументації, зокрема *риторичного, діалогічного (дискурсивного), прагматодіалектичного* (більше див. з цього приводу [11]). Праці Річарда Маккеана (Richard McKean), Люсі Ольбрехт-Титеки (Lucie Olbrechts-Tyteca), Кеннета Берка (Kenneth Burke), Річарда Вівера (Richard Weaver), Евелін Фетеріс (Eveline Feteris) та інших західних дослідників цих підходів донедавна

¹ Роско Паунд стримано-скептично ставився до логічних дедукцій і заснованих на них суто раціональній, дедуктивно-механічній юриспруденції: «Концепції зафіксовані. Передумови більше не досліджуються. Все зводиться до простих дедукцій з них. Принципи втрачають важливість. Право стає корпусом норм... Проти цього протестують, і законно протестують, [юридичні] соціологи». Жорстка дедукція Арістотеля може викликати тільки усмішку у сучасного юриста. «Але принаймні половина наших суддів чинять точно так само», – зауважує американський вчений (докладніше див. з цього приводу: [7]; [8]).

залишалися маловідомими і малодоступними для широкого кола українських юристів передовсім через відсутність їх українських перекладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні у вітчизняній юридичній літературі аргументація розглядається переважно в контексті досліджень судового правозастосування. За цією тематикою можна виділити праці В. Кістяника (V. Kistianyk), Р. Абрамовича (R. Abramovych), М. Савенко (M. Savenko), В. Григор'євої (V. Gryhor'ieva), О. Чернобая (O. Chornobai), І. Ковалю (I. Koval), О. Євсєєва (O. Evseyev) та ін., у яких досліджуються логічні характеристики аргументації у судовому спорі, фактори впливу різних аргументів на прийняття судових рішень, особливості аргументації рішень Конституційного Суду України, судів загальної юрисдикції, Європейського суду з прав людини тощо. П. М. Рабінович слушно зазначає, що саме судова аргументація «надає основний – найбільш об'ємний, детальний і, мабуть, яскравий емпіричний матеріал» [1, с. 9]. Окремі рішення, прийняті судами в країнах західної демократії, є справжніми інтелектуальними шедеврами в аспекті аргументації. Наприклад, рішення Федерального Конституційного суду Німеччини, Верховного Суду США можуть мати обсяг кілька десятків сторінок. Вивчення та узагальнення емпіричних даних, що стосуються юридичної аргументації у країнах-партнерах, набуває особливої значущості з точки зору збагачення вітчизняної юриспруденції іноземним правовим досвідом та успішної інтеграції України у європейський правовий та культурний простір. Ураховуючи, що юридична аргументація як складний й багатоаспектний феномен не обмежується лише судовою аргументацією, поза сферою широкого наукового обговорення їй досі залишається чимало питань.

Питання юридичної аргументації до цього часу не привернули належної уваги представників загальнотеоретичного правознавства. Завдяки науковим здобуткам П. Рабіновича (P. Rabinovich), М. Козюбри (M. Koziubra), Т. Дудаш (T. Dudash), О. Олійник (O. Oliynyk), К. Самохіної (K. Samokhina) нині ми спостерігаємо певне прирощення знання у цій предметній сфері, але поки що воно здебільшого має фрагментарний характер і не інтегрується у цілісне, концептуально та методологічно, логічно узгоджене вчення, загальну концепцію. Формування останньої як певної метатеорії, призначеної для пояснення, обґрунтування, удосконалення засобів, методологічних підходів, прийомів юридичної аргументації у різних галузях права та видах юридичної діяльності є важливим дослідницьким завданням.

Важливою віхою на шляху формування сучасної теорії юридичної аргументації та підходів до праворозуміння стала поява концепції видатного представника Брюссельської школи філософії права Хаїма Перельмана (Chaim Perelman) під назвою «нова риторика» (англ. – The New Rhetoric; фр. – La nouvelle rhétorique). Його оригінальний підхід до аналізу і пояснення ціннісно-смиислового наповнення, механізму дії, розвитку нормативних систем (у тому числі права), ролі і значення ціннісних суджень у правовому дискурсі, обґрунтування риторичної природи права, риторичний підхід до аргументації здобув підтримку

і визнання багатьох науковців, серед яких Р. Алексі (Robert Alexy), Дж. Стоун (J. Stone), П'єр Шлаг (Pierre Schlag), Марк ван Хук (Mark Van Hoecke) та ін. Дослідження творчої спадщини бельгійського вченого є важливим і актуальним з точки зору осучаснення української юриспруденції, у тому числі в аспекті збагачення засобів, методів, прийомів юридичної аргументації.

Наукову діяльність Х. Перельмана можна охарактеризувати таким чином: 1) дослідження автора мають міждисциплінарний характер; 2) коло його наукових інтересів не обмежувалося правом, юриспруденцією; 3) викладений у публікаціях підхід до юридичної аргументації є своєрідною конкретизацією чи додатком («побічним продуктом», за висловом професора Едгара Боденгеймера (E. Bodenheimer) [1, с. 391]) його загальної теорії раціонального дискурсу («нової риторики» чи «неориторики») до теоретичних і прикладних питань права, яка кинула виклик традиційним, глибоко укоріненим у свідомості інтелектуальної еліти поглядам на методологію науки, визначення критеріїв істинності знань, раціональності та ін. Комплексний аналіз, системну реконструкцію його поглядів на аргументацію доцільно почати з аналізу соціокультурного контексту, ідейного середовища, у якому відбувалося його становлення як вченого, формувалася та еволюціонувала індивідуально-авторська картина світу, у тому числі світу права.

Виклад основного матеріалу. Успіхи природознавства, точних наук у період Нового Часу (відкриття Ньютона, Галілея, Декарта, Паскаля, Коперника та ін.) «підірвали довіру до догматичного (передовсім релігійного-схоластичного – І. С.) світосприйняття» ([13, с. 3]), похитнули безумовну віру в істинність авторитетних текстів¹ і наочно продемонстрували надійність, ефективність методології фізики, математики, механіки у пізнанні світу, здобутті нових знань про нього. Не авторитет, догма чи сліпа віра, а розум людини, її активна пізнавальна робота стає основою, головним інструментом пояснення, прогнозування явищ і процесів, відкриття законів і закономірностей.

Саме природознавство із відповідною методологією починає розглядатися як еталон науки і науковості. У цей період було закладено гносеологічний ідеал класичної наукової раціональності, визначені логіко-методологічні норми та імперативи пізнавальної діяльності, окреслено перелік специфічних процедур такої діяльності, які дозволяють отримати точне, об'єктивно-достовірне знання. Вважалося, що закони і вихідні засади устрою, функціонування природи і суспільства (у його розумінні як своєрідного механістичного агрегату атомарних індивідів) не відрізняються, тому вчені визнавали принципову можливість та необхідність використання універсального методологічного інструментарію для їх відкриття, математичного описання за допомогою ціннісно-нейтральних мовних засобів. Іншими словами, увесь світ організований математично, а отже,

¹ Так, середньовічні автори розглядали *Corpus juris civilis* як «писаний розум», юридичну Біблію, де міститься абсолютна юридична істина. Їх інтелектуальна діяльність фактично зводилась до екзегези – тлумачення, систематизації положень цього «священного писання» за правилами схоластичної методології.

саме математична думка здатна його описати, пояснити. Відомий вислів Галілея: «Книга природи написана мовою математики».

Представники різних дисциплін намагаються екстраполювати, перенести «істинний» науковий метод, дослідницькі прийоми до сфери досліджень людини і соціуму – створити принципово нове суспільствознавство картезіанського типу. Є. Спекторський (Y. Spektorskyi) називає це «революцією суспільствознавства». Вона хронологічно і за своєю тенденцією співпадає з поворотом у духовному та інтелектуальному житті людей, у якому «останнє слово було за Декартом – володарем думок, кумиром тогочасного просвітництва». Гроцій хотів створити класичне правознавство, Гоббс – класичну політику, Спіноза – класичну універсальну моральну науку [14, с. 92]. Юриспруденція повинна була стати абстрактною, дедуктивною, раціональною наукою, а її представники мали слідувати парадигмі, яка продемонструвала свою евристичну цінність у природознавстві і стала стандартом – з точки зору сутності, ідеалів, цілей і можливостей – усієї науки (science) аж до початку ХХ ст.:

- виключення усього ірраціонального, інтуїтивного, емоційного, метафізичного із предмета та самого процесу досліджень, які повинні проводитись за чітко визначеними алгоритмами, правилами;

- в основі наукових знань – самоочевидні істини, аксіоми, які не потребують доказів;

- основними способами перевірки теорій є експеримент, спостереження;

- метою досліджень є отримання знання, що об'єктивно і точно [фотографічно, дзеркально] відображає дійсність; дослідник при цьому займає позицію стороннього спостерігача – на сам акт пізнання і результати наукових пошуків не повинні впливати суб'єктивні морально-ціннісні погляди, установки, життєвий досвід і т. п.

Після «революції суспільствознавства» результати інтелектуальних зусиль юристів попередньої догматичної традиції, що ґрунтувалися на авторитеті писаних джерел, вважаються лише суб'єктивними думками і поглядами, тобто ненауковим знанням. Йому протиставляється раціональне знання об'єктивних законів устрою і функціонування соціуму, правових явищ. Предметом наукових досліджень стає об'єктивно існуюче природне право, яке виводиться раціональним шляхом за допомогою розуму, а тлумачення і систематизація діючого позитивного права, правових текстів розглядається як ремесло чи діяльність «другого сорту», що не має наукових основ. Представники найбільш крайніх проявів такого природно-правового натуралізму, зазначає М. Алексєєв (M. Alekseev), інтерпретують правові явища як суто механічні, що існують і розвиваються за математично визначеними законами [15, с. 31].

У таких інтерпретаціях знаходить втілення філософське обґрунтування ідеї вічності, незмінності, всезагальності природно-правових законів і принципів. Дослідження останніх – їх відкриття, описання – стало головною метою школи природного права, а усі інші (передовсім культурно-історичні) елементи, прояви, виміри права, правового життя людей слід було, за образним

висловом В. Моддермана (V. Modderman), «викинути за борт як непотрібний баласт» [16, с. 94]. Хр. Вольф (Chr. Wolff), Пуффендорф (Pufendorf), Хр. Томазій (Hr. Tomazij) та інші представники цього напрямку за допомогою математично точного дедуктивного методу намагалися вибудувати модель чітко впорядкованої структури позитивного права, створити логічно завершену і несуперечливу систему юридичного знання. В основі цього знання – аксіоматичні установки, загальні принципи природного права, з яких дедуктивним шляхом виводяться інші поняття і положення.

Започаткований у період Нового часу підхід, який у літературі часто йменують «картезіанством», поділив всю систему знань (у тому числі процес їх здобуття, формалізації) на: а) наукове, раціональне, в основі якого – ідея про розумні основи Всесвіту та можливість його пізнання [отримання об'єктивно-достовірного, аподиктичного знання про світ] тільки за допомогою універсального раціонального методу і б) ненаукове чи позанаукове, де панують емоції, культурні традиції, інстинкти, схильності, повсякденний досвід, метафізичні спекуляції тощо, а не раціональне мислення, формальна логіка, обґрунтування. Окреслений Декартом, Лейбніцом та іншими підхід до розуміння наукового пізнання (його суті, меж, можливостей, методології) визначив, за влучним висловом ізраїльського вченого Джосефа Агассі, «парадигму або, іншими словами, «загальну програму дослідження», яка вплинула на увесь подальший розвиток науки» (цит. за [17, с. 185]).

На рівні філософсько-правових досліджень, у загальнотеоретичній юриспруденції ідеї про те, що цінності та судження про них, критична оцінка права з точки зору моралі, етики, соціальних цілей, функцій і т. п. мають бути виведені за рамки правознавства як науки [деїдеологізація знань про право, створення «чистого вчення про право»] у тих чи інших інтерпретаціях, з різними акцентами були артикульовані у працях Г. Харта, Г. Кельзена та інших юристів. Останній наголошував, що справедливість є «ірраціональним ідеалом», що втілює суб'єктивні схильності, ціннісні уподобання певних груп чи окремих осіб [18, с. 13]. Авторський підхід ґрунтується на ідеї ціннісного релятивізму, що в принципі не заперечує існування цінностей як таких та втілення їх у позитивному праві. Його моральний скептицизм полягає у запереченні існування якихось абсолютних цінностей, на основі яких можна здійснювати – використовуючи як універсальний референтний об'єкт – оцінку законів, судових рішень і т. п.

Картезіанство у його базових ідейно-методологічних, світоглядних моментах було взято на озброєння представниками різних філософських шкіл, напрямів і течій, головним чином позитивістських. Як зазначає Едгар Боденгеймер, «декартівський підхід досяг свого апогею в ХХ ст. саме у доктрині логічного позитивізму» [12, с. 395], прихильником якого у перший період своєї наукової творчості (умовно до 1945 р.) був Х. Перельман.

У системі ідейно-методологічних координат логічного позитивізму метафізичні твердження, цінності та судження про них (все, що стосується метафізики,

етики, естетики, справедливості) є релятивними і по суті мають логічно та емпірично довільний характер, вони не піддаються логічному обґрунтуванню, верифікації, а отже мають бути вилучені зі сфери наукового дискурсу, раціонального пізнання. Ціннісні судження є вираженням емоційного стану, суб'єктивного досвіду, а тому як такі позбавлені когнітивної (пізнавальної) цінності. Так, загальновідоме твердження «вбивство – це зло», за переконанням представника Віденського гуртка Рудольфа Карнапа (Rudolf Carnap), є неверифікованим, воно не має жодного науково-теоретичного смислу та цінності» (цит. за [12, с. 396]). Французька філософиня Жаклін Рюс (Zh. Rius) зауважує, що Віденський гурток (К. Гедель, О. Нойрат, Г. Райхенбах та ін.) з його войовничим виступом проти метафізичної і спекулятивної філософської традиції дає нам яскравий і наочний приклад застосування картезіанського ідеалу [19, с. 46].

Х. Перельман у своїх подальших дослідженнях дійшов висновків про непридатність (та у певному сенсі шкідливість) методології логічного позитивізму – мислення в категоріях істинне/хибне, де поняття істини пов'язується із логічною правильністю тверджень та емпіричною верифікацією – для пояснення, обґрунтування та практичного конструювання нормативних систем, а також для досліджень соціальних явищ, що мають певні ціннісні основи. Всесвітньо відомий фізик Альберт Ейнштейн зауважував, що марно дискутувати з приводу ціннісних суджень. Наприклад, якщо хтось поставить за мету знищення людської раси, то таку позицію не можна заперечити, використовуючи суто раціональні доводи [20, с. 31]. Люди часто вживають поняття «справедливість», маючи на увазі певну фундаментальну цінність. Саме уявлення про справедливість і несправедливість є тим загальним ціннісним знаменником, який служить основою для винесення суджень про виправданість суспільних практик, традицій і інституцій [21, с. 186]. Справедливість усі поважають, але розуміють по-різному.

Невизначеність понятійних меж ключових цінностей людського спілкування, моральний релятивізм, на думку Х. Перельмана, дозволили нацистам наповнювати поняття справедливості, свободи, рівності довільним змістом, який по суті суперечив совісті та відчуттю справедливості свідомих людських істот, однак хибність, шкідливість якого не могла бути доведена за допомогою внутрішніх ресурсів самого позитивного права нацистської Німеччини та науки, що базувалася на позитивістській методології. «Складно було миритися з позитивізмом, який визнавав рівною мірою довільними усі ціннісні судження, коли усе наше єство повставало проти тоталітарної ідеології, що принижує людську гідність» [22, с. 55]. Бельгійський учений визнавав, що «позитивістську доктрину неможливо було протиставити фашистським гаслам, догматизму, терору, який фактично виправдовувався цією доктриною. Теоретична криза стала очевидною ...» [23, с. 46]. Тож його інтелектуальні пошуки були спрямовані на розроблення нової методології, яка б дозволила: а) вийти за рамки філософії позитивізму та зрештою переглянути ідеї про довільний – за своїм змістовно-смісловим наповненням – характер нормативних систем і ціннос-

тей; б) включити до наукового дискурсу, соціального пізнання, теоретичних і практичних міркувань цінності та ціннісні судження, що не «вписуються» у систему координат класичної [у дусі картезіанської традиції] раціональності: доведеність – однозначність, ясність – логічна строгість (більше див. [24]).

Експериментальним шляхом логічно неможливо довести чи спростувати правильність, істинність цінностей, перевагу одних ціннісних установок над іншими, позаяк вони не підлягають емпіричній, логічній перевірці та обґрунтуванню певними когнітивними методами. Хоча знання про цінності, їх види, функціональне призначення, історичне походження, динаміку є цілком досяжним. Соціологи, психологи, історики емпірично і теоретично «фіксують» їх як певну даність, успішно аналізують, описують.

Якщо цінності як такі (у тому числі їх першооснови, начала) неможливо раціонально обґрунтувати, емпірично верифікувати об'єктивну значущість певних ціннісних суджень, то чи означає це, що їх основи, перелік та ієрархія знаходяться під владою ірраціональної вільної волі, довільного вибору? Х. Перельман вважає, що ціннісні судження та зміст, який вкладається у такі «заплутані поняття» (фр. – *potions confuses*), як «справедливість», «свобода», «добросовісність», «добро», «зло» і т. п.: змінюються від епохи до епохи, від одного покоління людей до іншого; ніколи не можуть бути абсолютно істинними, ясними і точними; належать до сфери можливого, правдоподібного, допустимого знання, де формальна логіка є важко застосовуваною. Так, твердження «рабство – це погано» не є ані логічною, ані експериментальною істиною, але вважається істинним, правильним, важливим для багатьох людей сучасності. Водночас воно не є повністю ірраціональним. Дихотомія ірраціональний/раціональний долається за допомогою ідеї конвенціональної згоди, повсюдної прийнятності.

Іншими словами, істина у цьому контексті має соціальну природу, оскільки ґрунтується на загальній згоді членів суспільства щодо переліку та розуміння певних базових цінностей, з яких виводяться інші стандарти, конкретні правила [25, с. 20–23]. Вона є своєрідним результатом спорів, дискусій (академічних, політичних та ін.), аргументативних практик: певне судження (підхід, ідея, погляд) вистояло перед натиском заперечень і критики і відтепер вважається правильним хоча може бути переглянуто у майбутньому [26, с. 115–120]. Система права, що має характеристики єдності та однорідності, вибудовується як раз на основі тих вихідних засад, базових цінностей, щодо яких у соціумі досягнуто згоди. Правові норми не мають незмінного змісту, закладеного законодавцем, а отримують його у процесі застосування, коли інтерпретуються та зіставляються з основоположними цінностями того чи іншого суспільства. Правова норма не може бути від початку оцінена як розумна чи нерозумна – такої якості вона набуває у процесі застосування до конкретної ситуації [27, с. 206].

Вирішення проблем справедливості, моралі (в аспекті їх смислового наповнення, визначення ієрархії цінностей) і проблем теорії пізнання (в аспекті визначення методів досліджень та інструментарію верифікації отриманого знання) по суті знаходяться в одній площині досягнення згоди і порозуміння,

взаємодомовленості між людьми, різними соціальними групами. У цьому моменті позиція Х. Перельмана близька до концепції конвенціоналізму А. Пуанкаре. Останній наголошував, що геометричні аксіоми, на відміну від арифметичних, не є «ані судженнями *a priori*, ані фактами досвіду». Вони суть конвенції. Чи є істинною неевклідова геометрія? Питання по суті є безглуздим, адже жодна геометрична система не може бути вірнішою за іншу. Ми домовляємось та обираємо ту, яка є найбільш зручною [28, с. 58, 59].

Відмовившись від ідеї про абсолютно довільний характер цінностей і нормативних систем, Х. Перельман у своїх дослідженнях повоєнного періоду обґрунтовує висновок про їх розумні (англ. – *raisonnable*) основи, які можуть бути пізнані та обґрунтовані за допомогою риторики та риторичного підходу, що не має нічого спільного ані з крайніми проявами раціоналізму, ані з радикальним скептицизмом, який став поширеним у філософських течіях ХХ ст. Яскравим прикладом такого скептицизму, на думку бельгійського вченого, є філософський трактат Жан-Поля Сартра «Буття і ніщо» (*L'Être et le néant: Essai d'ontologie phénoménologique*). Х. Перельмана переконаний, що тільки риторика, а не формальна логіка дозволяє зрозуміти включення у гру принципу відповідальності. У формальній логіці демонстрація або переконлива, або ні, і свобода мислителя випадає з неї. Однак аргументи, які використовуються людиною у риторичі, впливають на думку... компетентність, щирість, чесність, відповідальність людини за прийняття рішень, вчинення дій. Цей важливий аспект практичної філософії дозволяє відмовитись від крайніх проявів скептицизму у пізнанні та повсякденному житті людини. Риторична логіка, логіка ціннісних суджень повинна служити сполучною ланкою, містком між *vita contemplativa* та *vita active* [29, с. 562].

Х. Перельман підкреслює, що «докази», якими оперує ця логіка, насправді не є результатом логіко-математичних обчислень – вони можуть бути сильними або слабкими, більш чи менш переконливими, з імпліцитним чи експліцитним змістом. Вони подібні до «діалектичних доказів», які описував у своїх трактатах Арістотель [30, с. 314, 315]. Йдеться про аргументи, які не мають характер точності, безумовності математичного доказу, але мають силу переконання, зверненого передовсім до здорового глузду, практичного розуму. Якщо позитивістська методологія – використання суто логічних та емпіричних тверджень, експериментальних та дедуктивних методів – є непридатною для пояснення, конструювання нормативних систем (у тому числі права), що завжди мають ціннісні основи, то, за переконанням Х. Перельмана, їх можна обґрунтовувати саме за допомогою таких аргументів. Це та сфера недемонстративної аргументації, яка знаходиться у площині між картезіанською раціональністю та цариною ірраціонального, емоційно-афективного. Якщо раціональний доказ ґрунтується на самоочевидній та незмінній істині і підлягає застосуванню у царині формальних теоретичних систем, то переконання за допомогою аргументів оперує такими категоріями як здоровий глузд, розсудливість, людська розумність. Тож наріжним каменем нової риторики Х. Перельмана стала ідея про важливість

і необхідність відмежування вузького поняття раціональності, запозичене з картезіанської традиції, від більш широкого поняття розумності [31, с. 68, 74]. Саме розумний підхід у судочинстві дозволяє приймати справедливі рішення за наявності прогалин у законодавстві, відсутності ясної і точної мови правових актів, їх застарілості і т. п. – іншими словами, «добудовувати» право *secundum legem, extra legem, contra legem*.

Важливим моментом у теоретичній моделі Х. Перельмана є те, що переконання не можна досягнути формально-логічним доказуванням у складних справах. Адже аргументатор змушений зважувати цінності для того, щоб обрати ту чи іншу інтерпретацію норми, яку він застосовує, тлумачить чи реалізовує. Він має переконати правову аудиторію у тому, що обране тлумачення є найбільш справедливим та юридично правильним. Х. Перельман наголошує, що аргументатор має показати, що вибір, який він зробив, та цінності, які він використав для виправдання свого рішення, не ґрунтуються на суб'єктивному виборі. Він має продемонструвати, що вибір є обґрунтованим і може бути виправданим як інтерсуб'єктивно прийнятний, тобто що прийняте рішення не є свавільним [32, с. 115].

У концепції професора Х. Перельмана ключовими є поняття «переконання», «аргумент», «аргументація», «аудиторія». Останню вчений розуміє як сукупність усіх суб'єктів, на які аргументатор (пропонент) хоче вплинути з метою переконання за допомогою певних прийомів і засобів аргументації. З позиції вченого, аргументація спрямована на досягнення згоди усієї аудиторії щодо правильності артикульованих тверджень і передбачає необхідність налагодження інтелектуального та психологічного контакту між реципієнтами і аргументатором. Такий контакт є можливим за умови коректного визначення останнім особливостей і характеристик *конкретної аудиторії*, яка може бути вузькоспеціалізованою (включати, наприклад, філософів або юристів) чи охоплювати широко коло пересічних громадян. Пропоненти вибудовують свою аргументацію – конструюють і артикулюють вихідні посили та меседжі, формулюють аргументи до основних тез своїх висловлювань та ін. – для конкретної аудиторії, залучаючи до процесу аргументування певні цінності, погляди про належне і справедливе, які є близькими для відносно визначеного кола реципієнтів. Водночас фундаментальні питання добра, суспільного блага, розумності, соціальної солідарності є сферою дискурсу, до якого так чи інакше залучені члени *універсальної аудиторії*, котра складається з усіх розумних істот (англ. – all reasonable beings). Тож оратори у широкому сенсі цього слова апелюють (точніше – змушені апелювати для успішного досягнення загальних цілей аргументації), спираються на релевантні для конкретної аудиторії аргументи, вихідні точки (loci), враховуючи і залучаючи у разі необхідності до аргументації певні цінності, правила співжиття, що визнаються розумними і значущими універсальною аудиторією, тобто усім людством [33, с. 63–75]. Універсальна аудиторія – це своєрідна ідеальна мисленнева конструкція, що вибудовується оратором на основі його власних уявлень про людину як біосоціальну істоту та людство у цілому, про загальні інваріантні розумні основи людського буття.

Нова риторика орієнтована на переконання, отримання згоди, що спочатку мають суто теоретичний вимір [консенсус думок і позицій], а згодом переходять у практичну площину дій, прийняття конкретних рішень. Так, опрацювання проекту Загальної декларації прав людини 1948 р. супроводжувалось зіткненням різних політичних ідеологій, наукових шкіл, світоглядних концепцій та ін. на рівні широкомасштабних та інтенсивних спорів і дискусій, у результаті яких було досягнуто загальної згоди щодо переліку закріплених згодом у тексті Декларації прав і свобод.

Отже, з позиції Х. Перельмана, головні відмінності між риторикою (риторичним підходом) і формальною логікою полягають у такому: аргументація замість доведення як процедури обґрунтування, оцінка замість істини, релятивізм переконання замість його абсолютності [29, с. 562]. Основною метою аргументації у праві, різних сферах юридичної діяльності, у політиці, філософії, журналістиці тощо є приєднання аудиторії до тез (меседжів, тверджень і т. п.) за допомогою переконання.

Використовуючи ідейно-методологічний конструкт античної риторики як певний початковий пункт своїх досліджень, бельгійський вчений робить спробу не просто реанімувати та актуалізувати ідеї Арістотеля. З позиції американського правознавця Д. П. Гоанкара (D. P. Gaonkar), Х. Перельман, а також Річард Маккеан (Richard McKean), Л. Ольбрехт-Титека (L. Olbrechts-Tyteca), Кеннет Берк (Kenneth Burke), Річард Вівер (Richard Weaver) роблять перший крок до масштабного «риторичного повороту» у сучасній філософії, теорії пізнання, у розумінні основ людського спілкування, соціальної взаємодії. Йдеться про сприйняття самої риторики не у вузькому розумінні як мистецтва ведення дискусії і переконання, а як своєрідної метадисципліни – надійного і корисного методологічного інструментарію для різних наук, соціальних практик (докладніше див. тут [34]). Філософія нової риторики – це важливий ідейно-методологічний ресурс для опису і пояснення права, його буття, а також для створення рекомендацій, пропозицій тим, хто займається юридичною практикою [35, с. 384].

Висновки. Вивчення та системна реконструкція теоретичних поглядів і висновків Хаїма Перельмана щодо методів, правил, засобів аргументації, її вимірів, структури та ефективності (аргументація за допомогою прикладу, ілюстрації; коректне використання аналогії, метафор, порівнянь у аргументації; лінгвістичний вимір аргументації; схеми аргументації, засновані на принципах «об'єднання» (англ. – association) та «роз'єднання» (англ. – dissociation) та ін.) є актуальним і практично значущим у контексті осучаснення вітчизняної теоретичної і практичної юриспруденції дослідницьким завданням подальших наукових розвідок у цій предметній сфері.

Список літератури

1. Рабінович П. М, Дудаш Т. І. Правова аргументація: терміно-поняттєвий інструментарій дослідження. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2. С. 8–20.

2. Максимов С. И. Концепция правовой реальности. *Неклассическая философия права: вопросы и ответы* : монографія / под. ред. А. В. Стовбы. Харьков : Библиотека международного журнала «Проблемы философии права», 2013. С. 31–61.
3. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.
4. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 10.09.2021).
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 10.09.2021).
6. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 20.08.2021).
7. Pound R. Mechanical Jurisprudence. *Columbia Law Review*. 1908. Vol. 8. P. 605–623.
8. Титов В. Розвиток юридичної логіки в США (перша чверть XX ст.): Р. Паунд про дедуктивно-механічну юриспруденцію. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2000. № 3. С. 145–158.
9. Козюбра М. І. Загальна теорія права : підручник / за ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваите, 2015. 392 с.
10. Aarnio A. On Legal Reasoning As Practical Reasoning. *Theoria. An International Journal for Theory, History and Foundations of Science*. 1987. Vol. 3. No. 7/9. P. 97–107.
11. Feteris E. T. Fundamentals of Legal Argumentation. Survey of Theories on the Justification of Judicial Decisions. Dordrecht : Springer, 1999. 225 p.
12. Bodenheimer E. Perelman's Contribution to Legal Methodology. *Northern Kentucky Law Review*. 1985. Vol. 12. No. 3. P. 391–417.
13. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права. Москва : Издание бр. Башмаковых, 1910. 805 с.
14. Спекторский Е. Очерки по философии общественных наук. Варшава : Типография варшавского учебного округа, 1907. 245 с.
15. Алексеев Н. Н. Основы философии права. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петербург. юрид. ин-та, 1998. 216 с.
16. Моддерман В. Рецепция римского права. Санкт-Петербург : Тип.-литогр. А. Е. Ландау, 1888. 116 с.
17. Антисери Д., Реале Дж. Западная философия от истоков до наших дней. Новое время. Санкт-Петербург : Петрополис, 1996. 736 с.
18. Kelsen H. General Theory of Law and State. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 1945. 516 p.
19. Жаклін Р. Поступ сучасних ідей: Панорама новітньої науки. Київ : Основи, 1998. 669 с.
20. Einstein A. Ideas and Opinions. New York : Bonanza Books, 1954. 377 p.
21. Прокофьев А. В. Мораль индивидуального совершенствования и общественная мораль: исследование неоднородности нравственных феноменов. Великий Новгород : НовГУ имени Ярослава Мудрого, 2006. 284 с.
22. Perelman Ch. The New Rhetoric and the Humanities: Essays on Rhetoric and Its Applications. Boston : Springer, 1979. 204 p.
23. Perelman Ch. Le Libre Examen, Hier et Aujourd'hui. *Revue de l'Université de Bruxelles*. 1949. № 2(1). P. 39–50.
24. Крафт В. Венский кружок. Возникновение неопозитивизма. Москва : Идея-Пресс, 2003. 224 с.
25. Perelman Ch. Le statut social des jugements de vérité. *Revue de l'Institut de sociologie*. 1933. № 1. P. 17–23.
26. Perelman Ch. The Idea of Justice and the Problem of Argument. New York : The Humanities Press, 1963. 212 p.
27. Самохіна К. Традиції юридичної аргументації Брюссельської школи філософії права. *Філософія права і загальна теорія права*. 2014. № 1–2. С. 202–208.

28. Пуанкаре А. Наука и гипотеза. Санкт-Петербург : Тип. акц. общ-ва «Слово», 1906. 238 с.
29. Титов В. Д. Перельман Хаїм. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2017. Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов та ін. С. 560–563.
30. Perelman Ch. Sociologie de la Connaissance et Philosophie de la Connaissance. *Revue Internationale de Philosophie*. 1950. № 4. P. 309–317.
31. Самохина Е. К. Генезис аргументативной теории права: Х. Перельман : дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 2013. 188 с.
32. Дудаш Т. Риторичний підхід до правового аргументування й правової аргументації. *Філософія права і загальна теорія права*. 2020. № 1. С. 110–131.
33. Perelman Ch., Olbrechts-Tyteca L. The New Rhetoric: Treatise on Argumentation. Notre Dame, Ind. : University of Notre Dame Press, 1969. 576 p.
34. Gaonkar D. P. The Revival of Rhetoric, the New Rhetoric, and the Rhetorical Turn: Some Distinctions. *Informal Logic*. 1993. № 15. P. 53–64.
35. Francis J. Mootz Perelman's Theory of Argumentation and Natural Law. *Scholarly Works*. 2010. № 86. P. 383–402. URL: <https://scholars.law.unlv.edu/facpub/86>.

References

1. Rabinovych, P.M., Dudash, T.I. (2016). Pravova arhumentatsiia: termino-poniattievyyi instrumentarii doslidzhennia. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy – Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 2, 8–20 [in Ukrainian].
2. Maksimov, S.I. (2013). Konceptsiya pravovoj real'nosti. *Neklassicheskaja filosofija prava: voprosy i otvety – Nonclassical Philosophy of law: questions and answers*: A. V. Stovba (Ed.). Har'kov: Biblioteka mezhdunarodnogo zhurnala «Problemy filosofii prava». 31–61 [in Russian].
3. Petryshyn, O.V., Luk'ianov, D.V., Maksymov, S.I. et al. (2020). Zahalna teoriia prava / O. V. Petryshyn (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
4. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 18.03.2004 r. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
5. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
6. Pro Rehlament Verkhovnoi Rady Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 10.02.2010 r. № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>.
7. Pound, R. (1908). Mechanical Jurisprudence. *Columbia Law Review*. Vol 8, 605–523.
8. Tytov, V. (2000). Rozvytok yurydychnoi lohiky v SSHA (persha chvert XX st.): R. Paund pro deduktyvno-mekhanichnu yurysprudentsiiu. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy – Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 3, 145–158 [in Ukrainian].
9. Koziubra, M.I. (2015). Zahalna teoriia prava / M. I. Koziubra (Ed.). Kyiv: Vaite [in Ukrainian].
10. Aarnio, A. (1987). On Legal Reasoning As Practical Reasoning. *Theoria. An International Journal for Theory, History and Foundations of Science*. Vol. 3, 7/9, 97–107.
11. Feteris, E.T. (1999). Fundamentals of Legal Argumentation. Survey of Theories on the Justification of Judicial Decisions. Dordrecht: Springer.
12. Bodenheimer, E. (1985). Perelman's Contribution to Legal Methodology. *Northern Kentucky Law Review*. Vol. 12, 3. 391–417.
13. Shershenevich, G.F. (1910). Obshhaja teoriya prava. Moscow: Izdanie br. Bashmakovyh [in Russian].
14. Spektorskij, E. (1907). Ocherki po filosofii obshhestvennyh nauk. Varshava: Tipografija varshavskogo uchebnogo okruga [in Russian].
15. Alekseev, N.N. (1998). Osnovy filosofii prava. St.-Petersburg: Izd-vo S.-Peterburg. jurid. in-ta [in Russian].
16. Modderman, V. (1888). Recepcija rimskogo prava. St.-Petersburg: Tip.-litogr. A. E. Landau [in Russian].
17. Antiseri, D., Reale, Dzh. (1996). Zapadnaja filosofija ot istokov do nashih dnei. Novee vremja. St.-Petersburg: Petropolis [in Russian].

18. Kelsen, H. (1945). *General Theory of Law and State*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
19. Zhaklin, R. (1998). *Postup suchasnykh idei: Panorama novitnoi nauky*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
20. Einstein, A. (1954). *Ideas and Opinions*. New York: Bonanza Books.
21. Prokof'ev, A.V. (2006). *Moral' individual'nogo sovershenstvovaniya i obshhestvennaja moral': issledovanie neodnorodnosti npravstvennyh fenomenov*. Velikij Novgorod: NovGU imeni Jaroslava Mudrogo [in Russian].
22. Perelman, Ch. (1979). *The New Rhetoric and the Humanities: Essays on Rhetoric and Its Applications*. Boston: Springer.
23. Perelman, Ch. (1949). *Le Libre Examen, Hier et Aujourd'hui*. *Revue de l'Université de Bruxelles*, 2(1), 39–50.
24. Kraft, V. (2003). *Venskij kruzhok. Voznikovenie neopozitivizma*. Moscow: Ideja-Press [in Russian].
25. Perelman, Ch. (1933). *Le statut social des jugements de vérité*. *Revue de l'Institut de sociologie*, 1, 17–23.
26. Perelman, Ch. (1963). *The Idea of Justice and the Problem of Argument*. New York: The Humanities Press
27. Samohina, K. (2014). *Tradicii juridichnoi argumentacii Brjussel's'koï shkoli filosofii prava. Filosofija prava i zagal'na teorija prava – Philosophy of Law and General Theory of Law*, 1–2, 202–208 [in Ukrainian].
28. Puankare, A. (1906). *Nauka i gipoteza*. St.-Petersburg: Tip. akc. obshh-va «Slovo» [in Russian].
29. Tytov, V.D. *Perelman Chaïm. Velyka ukraïnska yurydychna entsyklopediia*. (Vols. 1–20); Vol. 2: *Filosofii prava*. (2017). S.I. Maksimov (Ed.) et al. Kharkiv: Pravo, 560–563 [in Ukrainian].
30. Perelman, Ch. (1950). *Sociologie de la Connaissance et Philosophie de la Connaissance*. *Revue Internationale de Philosophie*, 4, 309–317.
31. Samohina, E.K. (2013). *Genезis argumentativnoj teorii prava: H. Perel'man*. *Candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
32. Dudash, T. (2020). *Rytorchnyi pidkhid do pravovoho arhumentuvannia y pravovoi arhumentatsii*. *Filosofija prava i zagal'na teorija prava – Philosophy of Law and General Theory of Law*, 1, 110–131 [in Ukrainian].
33. Perelman, Ch., Olbrechts-Tyteca, L. (1969). *The New Rhetoric: Treatise on Argumentation*. Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press.
34. Gaonkar, D.P. (1993). *The Revival of Rhetoric, the New Rhetoric, and the Rhetorical Turn: Some Distinctions*. *Informal Logic*, 15, 53–64.
35. Mootz, Francis J. (2010). *Theory of Argumentation and Natural Law*. *Scholarly Works*, 86, 383–402. URL: <https://scholars.law.unlv.edu/facpub/86>.

Семеніхін І. В., PhD in Law, Assistant of the Department of Theory and Philosophy of Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.
e-mail: grsemenhin@gmail.com ; ORCID 0000-0002-8850-5075

Cartesianism, argumentation, values in the context of Chaïm Perelman's «New Rhetoric»

The article deals with the process of founding and further development of the new rhetoric, a theory of argumentation developed by the Belgian philosopher Chaïm Perelman (1912–1984) and his co-worker Lucie Olbrechts-Tyteca (1899–1987). The intellectual and philosophical backgrounds of the authors and some key characteristics of their theoretical approaches are described. The new rhetoric: (a) is primarily concerned with argument or practical reasoning, (b) suggests that figures of speech may be arguments instead of merely ornaments, (c) with its goal to influence minds, new rhetoric is a dynamic field of study, (d) it is complimentary rather than in opposition to formal reasoning. According to Perelman, the theory of argumentation conceived as a new rhetoric or dialectic, covers the whole range of discourse that

aims at persuasion and conviction, whatever the audience addressed and whatever the subject matter. Perelman presents his new rhetoric as a much better form of logic than Cartesian deductive, stringent reasoning, at least where law and other values-based systems are concerned. Perelman challenged the unwholesome assumption that what we cannot know with mathematical certainty is necessarily arbitrary, irrational, and subjective. Perelman recognized «reasoned conviction» as a bridge to knowledge, although he was aware that it was a less perfect source of cognition than verified certainty.

It is explained how the idea of developing the new rhetoric was born out of dissatisfaction with logical positivism or neopositivism (The Vienna Circle's theories and ideas) and which classical and modern sources inspired the authors in developing a specific logic of value judgments that could deal with argumentation about actions, choices, decisions and without dismissing such argumentation as irrational. The rhetorical framework of the theory is expounded and an overview is provided of the key notions and concepts of Perelman's 'new rhetoric' – the notions of adherence, audience (particular and universal audience), persuasion are explained. According to Perelman, the new rhetoric is based on the idea that since argumentation aims at securing the adherence of those to whom it is addressed, it is, in its entirety, relative to the audience to be influenced. Perelman's position on the difference between formal logic and argumentation is analyzed.

Keywords: argumentation; cartesianism; rationality; values; persuasion; new rhetoric.

Рекомендоване цитування: Семеніхін І. В. Картезіанство, аргументація, цінності у контексті «нової риторики» Хаїма Перельмана. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 155. С. 26–42. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.155.242031>.

Suggested Citation: Semenikhin, I.V. (2021). Kartezianstvo, arhumentatsiia, tsinnosti u konteksti «novoi rytoryky» Khaima Perelmana [Cartesianism, argumentation, values in the context of Chaïm Perelman's «New Rhetoric»]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 155, 26–42*. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.155.242031> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 09.10.2021 р.